

VICUS „ULTINSIUM”

Săpăturile de mari proporții executate în anii 1911—1914 de Vasile Pârvan în ruinele așezării fortificate de la Pantelimonul de Sus (raion Hirșova, reg. Constanța), anticul Ulmetum, au scos la iveală aproape toate resturile cetății din epoca romană și prebizantină, precum și un mare număr de materiale variate, printre care cele mai importante sînt monumentele sculpturale și mai ales cele epigrafice, care constituie documente de căpetenie pentru cunoașterea vieții provinciale și a realităților social-economice din Scythia Minor. Rezultatele acestor săpături integrale — am putea zice aproape exhaustive — le-a publicat cu regularitate, anual, imediat după executarea lor, cu ample descrieri, comentarii și considerații de ordin general, în patru memorii (comunicări la Academie) maestrul arheologiei și epigrafiei epocii slavagiste în țara noastră, sub titlul *Cetatea Ulmetum*, I (1912), II, 1 (1913), II, 2 (1913), III (1915)¹. Toate materialele s-au bucurat de atenția deosebită a marelui cercetător al Scythiei Minor, dar în special inscripțiile, pentru a căror întregire și interpretare a pus la contribuție multă erudiție, sagacitate, pasiune; nu totdeauna însă cu deplin succes, existînd unele elemente ori lacune epigrafice pentru care întregirile și comentariile savante ale magistrului nu s-au dovedit juste, ci chiar contrarii unor criterii ale epigrafiei, onomastice ori altor fapte de ordin general; ceea ce este cît se poate de firesc, căci nici Pârvan însuși nu avea intenția și pretenția de a da peste tot soluții definitive și inapelabile în legătură cu un material documentar lacunos, fragmentar și adesea echivoc.

În această din urmă categorie de epigrafe intră inscripția de pe un altar votiv din piatră de calcar², care vorbește de un „vicus Ultinsium”.

¹ Vasile Pârvan, *Cetatea Ulmetum, I. Descoperirile primei campanii de săpături din vara anului 1911*, ARMSI, tom. XXXIV (1912), nr. 8, p. 497 — 607; II, 1 — 2. *Descoperirile campaniei a doua și a treia de săpături din anii 1912 și 1913*, ARMSI, tom. XXXVI (1913), nr. 10 — 11, p. 245 — 328, 329 — 420; III, *Descoperirile ultimei campanii de săpături din vara anului 1914*, ARMSI tom. XXXVII (1915), nr. 10, p. 265 — 304.

² Fracturată în două; partea de jos se află azi în colecția Muzeului de la Histria, adusă aci împreună cu alte monumente epigrafice și sculpturale transportate la 1918 de trupele bulgare din Dobrogea ocupată, în Bulgaria, și restituite României după încheierea primului război mondial.

descoperit în contrafortul drept al porții de nord-vest a cetății de la Ulmentum : V. Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, II/2, p. 344—349 și pl. II, fig. 1³ :

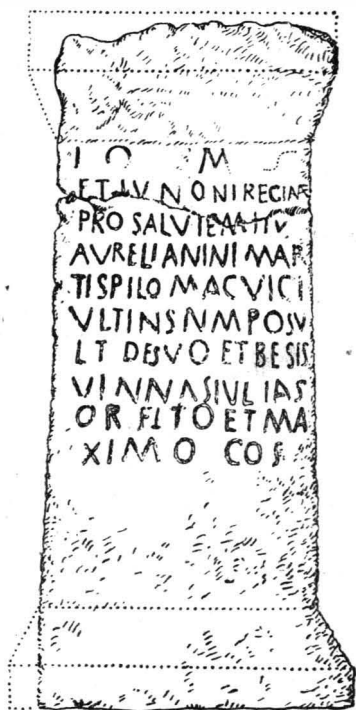

Fig. 1.

I(ovi) o(ptimo) m(aximo) s(acrum)
et Iunoni Reginae
pro salutem imp(eratoris)
Aureli An(ton)ini Mar-
ti(u)s P(h)ilo mag(ister) vici
Ultinsium posu-
it de suo et Bes(s)is
VI n(o)nas Iulias
Orfito et ma-
ximo co(n)s(ulibus).

Data : 2 iulie 172. Cum se vede din acest text cu întregirile și corectările necesare, în inscripție abundă greșeli de limbă și incisiune, pe care, cu obișnuita-i sagacitate savantă și elegantă gravă, le-a relevat Vasile Pârvan :

„În rîndul întîiu avem un pentiment : s(acrum) a fost scris printr-o scăpare din vedere, produsă de puterea obișnuinței care cerea formula consacrată IOMS,—apoi a fost martelat, totuși nu îndeajuns ca să nu se mai vadă. În r. 4 altă neglijență : sînt scăpate trei litere din cuvîntul *Antonini*, tot așa precum e uitată o literă din cuvîntul *nonas* din r. 8. — T din cuvîntul *Ultinsium* în r. 6 e făcut aproape ca un I. — F din rîndul 9 în cuvîntul *Orfito* are o formă aproape cursivă”, apoi pentru

„numele dedicantului *magister*, neclar, — am admis o definitivă ultimă lectură : *Marti(u)sP(h)ilo*”. Urmează explicarea pentru *vicus Ultinsium* al cărui nume „nu pare a fi roman. Dimpotrivă observăm în el două elemente care se arată a fi trace : *Ul-tin*. În adevăr găsim primul element complet în următoarele două numiri : *Ulu-citra*, castel în Rhodope, și *Resc-ulum* (în Dacia), în care am avea . . . cuvîntul — *ulu* (poate însemnînd „stîncă”, după Tomaschek). A doua parte ar fi cuvîntul — *dina* în nume de localități ca *Bassi-dina*, *Bele-dina*, *Amlai-dina*, *Asbolo-dina*. Numele primitiv al satului de lîngă Ulmetum a trebuit să fie *Ulu-dina*. . . . devenind *Ul-tina*” (V. Pârvan, *Ulmetum*, II/2, p. 345—347).

Cu asemenea argumentare s-ar putea fără greutate dovedi orice idee și originea numelui din orice limbă care ar prezenta vreun element asemănător sau o rezonanță superficială cu „Ultinsium”. Această lectură

³ AA, 1915, 239—240 = AnnEp, 1922, 65.

și interpretare au fost acceptate apoi fără rezerve de erudiți⁴; dar caracterul tracic al numelui *Ultinsium* (* *Ultina*, din **Ul(u) - dina*) este foarte puțin probabil, iar criteriile și soluțiile filologice ale lui Pârvan sînt departe de a-l fi putut dovedi ca atare (elementul *-ulu-* în *Rescolum* este de fapt sufix, nu parte radicală; trecerea *Ulu-dina în *Ultina* este neverosimilă etc.). Noi socotim însă că explicarea pentru acest nume izolat și straniu la prima vedere e de căutat în alt sens, simplificînd puțin lucrurile și anume nu plasînd un sat *Ultina în teritoriul din preajma cetății *Ulmelum*, ci rămîind chiar în interiorul acestei importante localități.

Dedicația este scrisă, cum s-a văzut și relevat, într-o limbă și caractere rustice barbarizante, de care trebuie să se țină seamă la explicația ce se dă numelui *Ultinsium*. Greșeli stridente ca ANINI pentru *Antonini*, PILO pentru *Philo*, NNAS pentru *nonas*, justifică presupunerea că și în *ULTINSIUM* lipsește ceva, o silabă; încît nimic nu pare mai firesc decît a ne gîndi la însuși numele importantei localități *ULMETVM*, adică la un derivat în genitiv: vicus *VL(ME)TINSIVM* (pentru *Ulmetsensium*); omisiunea lui *ME* din numele satului n-ar fi o greșală mult mai gravă și provocatoare pentru oricare cititor localnic decît era stîlcirea numelui sacrosanct al împăratului însuși, pentru a cărui sănătate se înălța altarul, *Aurelius Antoninus* scris *AVRELI ANINI*. Asemenea erori grosolane nu erau însă rarități în produsele epigrafice ale lapicizilor provinciali din *Scythia Minor*; ca o desăvîrșită paralelă pentru *Ul(me)tensium* ar fi destul să amintim vico *QVINIS* în loc de vico *Quintionis* într-una din dedicațiile de același caracter provenind din ruinele *Histriei* (adusă în sec. III-IV e.n. ca material de construcție din satul *Sinoe-Casapchioi*, anticul vicus *Quintionis*; V. Pârvan, *Histria* VII, p. 56). Derivatul cu sufix latin *-ensis* (*Ul(me)tensis*) este de asemenea destul de obișnuit în toponimia *Scythiei Minor*, ex. *vicani Petrenses* (la satul *Petra*, azi *Camena*; *ANd*, XV, 1934, 98 = *Dacia*, V — VI, 1956 — 1957, p. 427 — 428), *vicani B[ut] eridaven-* (din teritoriul *Histriei* (*CIL*, III, 14447, (Pârvan, *Histria*, IV, p. 633 — 637; vezi *SCIV*, VI, 1955, p. 77 — 81); *municipium Troesmens(e)*, *Troesmensium* (*CIL*, III, 774 — 776, 7560; *SCIV*, IV, 1953, p. 564 etc.). Existența formei derivate vicus *Ul(me)tinsium* (*Umetense*) alături de cea simplă (vicus *Ulmelum*) are o paralelă în vicus *Clementianescus* (Pârvan, *Ulmelum*, II/2, p. 357), în loc de *Clementianensis* contaminat cu sufixul *-escus*, alături de vicus *Clementiani* (*CIL*, III, 7565; R. Vulpe, *op. cit.*, p. 242). Forma derivată (scrisă corupt) vicus *Ul(me)tinsium* alături de vicus *Ulmelum* apare ca firească și perfect acceptabilă în aceeași măsură ca *Clementianescus* și *Clementiani*, *Troesmensis* și *Troesmis*, resp. *Quinis* alături de *Quintionis*, din care nimeni nu s-a gîndit să facă două localități (*Quinis* și *Quintionis*), cum s-a întîmplat la *Ultinsium* și *Ulmelum*.

În *Ulmelum*, „*cives Romani et Bessi*” sînt cunoscuți din două dedicații asemănătoare cu cea pusă de „*Mag(ister) vici Ultinsium*” (*CIL*,

⁴ V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 191; *Getica*, 1926, p. 369 (= 257); *Ul(u)tinum*; G. G. Mateescu, *ED*, I, 1923, p. 184; *AIIN* III, 1924 — 1925, p. 465 și 489; M. Rostovzev, *Storia economica e sociale dell'impero romano*, Firenze, 1933, p. 288 (= ed. engl. 1926, p. 558); R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 187, 191, 195 — 196, 249 etc.

III, 14214, 26 „*IOM et Iunoni regine c(ives) R(omani) et Bessi consistentes vico Ulmeto, pro salute imp(eratoris) Ael. Antonini caes. per mag. L. Val. Maxellius possuit de suo v. s. l., imp. Antonino III cos.*” (a. 140); V. Pârvan, *Ulmetum*, II/2, p. 365—368, pl. IV/3 (=AA, 1915, 241=AnnEp, 1922, 68): *IOM et Iunoni reg. pro salutem M. Aur. Veri et L. Veri aug. et sua cives R(omani) et Bessi cons(istentes) vico Ulme(to), Fl. Germanus mag. vici posuit de suo, VII kal. Iulius Ponto Laeli ano Cesennio Sospite cos.*” (a. 163).

Din lectura *vicus Ultinsium* (prin care se admitea existența unui sat deosebit *Ultina) și din formula dedicatorie „*posuit de suo et Bes(s)is*”, Pârvan scotea concluzia pripită că în această localitate din apropiere de Ulmetum stările ar fi fost deosebite, populația fiind în alte condiții, căci *vicus Ultinsium* era în întregime *bessic*. Romanii de aci erau numai în minoritate infimă și nu alcătuiau *comuna* evasi-municipală a acestui *vicus*. Firește, *bessii* erau romanizați și organizația lor era curat romană. Așa precum aveau un *vicus* cu *magister* și *desigur* și *decuriones*, ei se vor fi numit ca Martius Philo cu nume greco-romane... Constatarea că în *vicus Ultinsium* avem un sat întreg de *bessi* romanizați e de cea mai mare însemnătate pentru judecarea procesului de romanizare a tracilor de la Dunăre și în special a dacilor noștri... ” (V. Pârvan, *Ulmetum*, II/2, p. 348—349). Asemenea concluzie nu ține seama de stilul lacunos și rudimentar al inscripției, luând prea rigid textul ei, în care s-ar putea să fie omise cuvintele „*c(ives) R(omani)*”; sau expresia „*Marti(u)s P(h)ilo mag (ister) vici Ultinsium posuit de suo et Bes(s)is*” înseamnă. că acest magistrat punea dedicația „din partea sa și a cetățenilor romani” — numele lui îl arată mai curînd a fi un roman ori greco-roman provincial (nu un *bess-trac*) — și „din partea *bessilor*”; în orice caz expresia laconică și trunchiată din altarul pus de Martius P(h)ilo nu justifică presupunerea că această inscripție ar fi un document de altă natură decît celelalte două care vorbesc de „*c(ives) R(omani) et Bessi consistentes vico Ulmeto*” (amintite mai sus) paralele cu cele puse de *veterani et cives Romani et Bessi consistentes vico Quintionis*, sat cu localizare sigură în hotarul actualului Sinoe (Casapchioi) de la nord de Histria grecească⁵.

I. I. RUSSU

VICUS « ULTINSIUM »

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Возвращаясь к надписи, опубликованной много лет назад Василием Пырваном, автор предлагает внести ряд поправок в дешифровку, указанную покойным историком и археологом. Он считает,

⁵ S. Lambrino, *Mélanges J. Marouzeau*, Paris, 1948, p. 320 — 321; D. Tudor, SCS Iași, 1951, 501 — 502 și 506 — 515.

что на камне есть ошибка гравера. Поэтому вместо „vicus Ultinsium” автор предлагает читать „vicus Ul(me)tinsium”, таким образом, нельзя более утверждать, что существует первый „vicus”, не обоснованный другой находкой и нужно отказаться от выводов Пырвана по этому вопросу.

VICUS «ULTINSIUM»

(RÉSUMÉ)

Remettant en discussion une inscription publiée jadis par Vasile Pârvan, l'auteur suggère quelques rectifications à la lecture proposée par ce grand savant, estimant l'existence d'une erreur due au lapicide. C'est pourquoi, au lieu de « vicus Ultinsium » il propose de lire « vicus Ul(me)tinsium »; en ce cas, il ne serait plus possible de soutenir l'existence du premier « vicus », qu'aucune autre découverte ne vient appuyer, ce qui infirmerait les conclusions formulées à cet égard par V. Pârvan.
